

Мостар

Муж: Имам 64 године. Цијело вријеме сам живио у Мостару, рођен сам у Мостару и жена ми је рођена у Мостару. И она је мостарка. Ја сам био наставник у школи средњој. Просвјетни радници су били увијек слабо плаћени у односу на остале, али смо ипак живјели нормално.

Ја нисам имао ни викендицу, јесам кола имао своја. Имали смо двособан стан, намјештен. Могао сам да одем на море, код пријатеља.

Мостар је имао највише муслиманског живља, па онда православаца, Срба у ствари, и било је и Хрвата, само што су већином Хрвати више били у околним мјестима, по рубу града. Али што се тиче града као града, живили смо нормално. Нико није гледао шта ко каже. Доста је бракова мјешани. Ми, просвјетни радници, могли смо да осјетимо да су та дјеца нормално живила, без обзира био Муслиман, Хрват, Србин. Сви ко један. Радили смо и живили без проблема икаквих. Нико нас није ни за што питао, слободни смо били, радило се.

Босна и Херцеговина у односу на остале републике које су биле у саставу оне Југославије, није она тако била моћна и јака, јер имала је она сировине, али није имала у односу на Словенију, у односу на Хрватску, на Србију и по платама, рецимо које су у то вријеме биле.

Колико ја знам мало и то је већином старији људи су ишли у богомоље, цркве и джамиие. А гро, могу да кажем 80, 90% нико није то, због тога и бракови ови, море бракова је мјешани. Мислим да је Мостар предњачио што се тиче тих мјешаних бракова.

Ја сам толико вјеровоа у заједнички живот, јер сам као дијете почео да живим у тој новој Југославији после другог свјетског рата и кад су на власт дошле националне странке и то кад је већ почело некакво одвајање, нисам могао да вјерујем да може доћи до тога да се то све распадне и да дође до таквог крвопролића и тако прљавог рата. Сваки рат је прљав, али овај је био, јер ја се као дијете сјећам, онај рат сам преживио, али ни сличан овоме мени није био. Многи су побјегли из Мостара, ја сам остао управо због тога што нисам могао да вјерујем да може доћи, јер нити сам коме шта радио, нити сам икада иког ружним оком погледао, а не да сам се с неким свађао. Према томе, рачунао сам ко ће мени што, зашто, због чега?! По моме нема невиних у овоме рату. И с једне и с друге и с треће стране било је лоших ствари, иако је било веома добрих и финих, честитих и поштених људи на свим странама.

У априлу 92. године почело је пуцање, гранатирање, снајперисти на сваком мјесту, чији, како, од кога то, онда нормално зависно од мјеста у коме је већина тог живља. Ако је већина било муслиманског живља онда су они имали власт над овима, ако је било српског или конкретно у Мостару Хрвати су имали већину и тако даље, шта ја знам.

Многи су из Мостара осјетили да се нешто велико спрема. Моја кћерка је у мјешаном браку. Ја имам зета Хрвата. Они су отишли, изишли су кћерка и син и дјеца, а ја смо и жена остали ту у стану, јер рачунамо они ће се вратити за који мјесећ.

У то вријеме била је српска војска око Мостара и Муслимани и Хрвати су били нападнути од њих. Пошто су Муслимани били на страни Хрвата, они су заједнички рат водили тако да смо ми Срби били ти који нисмо могли нигдје изаћи, а они су ишли. Могли су да иду и у Хрватску, на море, дочим, ми нисмо све до маја 93. године, када су 9. маја заратили између себе дојучерашњи савезници.

што се тиче хране, ми нисмо гладни били. Постојао је Каритас који је бринуо о исхрани, чак шта више и нас Србе је укључио у то и ми смо добивали. Двадесет и два дана смо били без воде, без струје. Ја и моја жена смо седмицу дана живили само на тосту. Из куће нисмо смјели да изађемо. То је било оно кад је на Србе био притисак. Ми нисмо ништа криви за ту политику, пуцање са страна, одозго.

Кад је рат почео, онда су прве комшије, Муслимани већином, мало који Хрват, су били против нас. Они су нас и истјерали из стана и довели су полицију да нам кола узму. Све тако до маја 93. године, кад је дошло до рата између Муслимана и Хрвата. Онда су нас штитили, малтене, Хрвати

Жена: То нису били мостарци, Муслимани из града. То су све силазили са села у нашој згради. Један комшија, наставник је био исто као и ми, пита мене: шта ти мислиш чији је рат? Сељачки, реко!. Ни један грађанин из Мостара, било које нације, није у рату, нит имају појма. Ово, реко, сељаци воде рат.

Муж: Ми, Мостарци, живили смо као браћа, без обзира не вјеру. Мостар је после другог свјетског рата имао 17 хиљада људи, да би за 45 година имао 140 хиљада људи. Гро људи је долазило са свих страна, са села и у индустрији радили. Прије самог рата није било прави мостараца 10%, а мостарци никад не би, без обзира на вјеру и нацију, никада започели рат.

Жена: Сва та муслиманска раја, кад смо отишли у Мостар, прилазе нам срдечно. Љубе те, грле те, те што сте ишли?, те нисте требали.

Муж: А исто тако на хрватској страни.

Жена: Ваљда што смо ми били наставници, обљубљени смо били.

Муж: Ми смо радили, поред нас је генерације и генерације ученика продефиловало, чак шта више, наши ученици су сада деде и баке које смо ми водили. Никада се ниским нисмо замјерили и ко нас је год видио, сада после више од пет година кад смо дошли у Мостар, сваки је с нама фино, зову нас да нас чате. Многи су се чудили зашто смо ми отишли. Али страх, страх. Многи су главе губили, јер вреднија је била главница купуса од људске главе.

Жена: Затрован је народ био, чим су створене странке.

Муж: Обавезно је сваки дан гранатирање било.

Жена: Гранатирање је било и кад се завршио рат са Србима. Завршио се врага! Срби се повукли, а нису толико град срушили.

Муж: Муслимана погинулих до маја 93. годину рату са Србима, нема их ни једна четвртина, као у рату са Хрватима. И није толико срушено било, није толико гранатирано као касније. Касније је било много горе.

Жена: Кад су Хрвати гранатирани њих, лијеву обалу, ма, то је била лудница.

Муж: Ми смо изашли из града 2. Фебруара 94. Рат скоро да је стао. Све смо ми то преживили, не може се то испричати. Ми смо смо становали на првој линији, црти, гдје је се највише ратовало између Муслимана и Хрвата. Тамо нам је зграда била у којој смо живили. Спавао сам нормално. Сваку ноћ, то је само пуцало и пуцало.

Жена: Гранатира тамо Муслиманима. Нама нема опасности. Мени је њих било жао. Из дјечије собе смо видјели љиеву обалу, муслиманску. Годину дана, ни запаљене шибице свјетлости није било. Гдје су ти људи живили, како је то живило, то је грозно. Ми нисмо стварно знали ту ситуацију. Сад ми то сазнајемо тек, да су се грозно патили ти Муслимани. Прије свега ни воде им нису дали, ни струје. Нису смјели запалит ни свјећу. Ми смо то гледали. Нас нису више дирали. Ми смо били мирни.

Муж: Људски ум не може да свари шта се то десило, зашто, због чега, како Маса свијета није тако размишљала, то је шака људи. Ја се сјећам добро, негдје давно сам прочитао, питало је Ајзенхауера шта је рат, јер је он мјеродаван да то каже. Каже овако: Рат је један период времена у коме се убијају људи који се уопће не познају, на заповјед оних који се веома добро познају, али се они не убијају. То је веома добро рекао. Е, то је то, значи шачица људи је, рецимо, вртила свим тим свијетом. А сад, зашто смо ми изишли из нашег града? Рат је малтене био већ завршен. Није нас нико више дирао. Али ми нисмо могли издржати притисак на душу, на мозак. Цијело вријеме човјек је био несигуран и ми смо да идемо било гдје, само гдје је мир и гдје нам неће нико ништа учинити. Дошли смо у нову средину, овдје. За нас је све то било непознато, али смо били сигурни да нас неће нико убити. Страх је најцрња ствар. Ја бих радије био гладан, али не бих страховао.

Жена: Мостар смо напустили 94. године, у фебруару. Када смо кренули из Мостара могли смо поњети неке ствари, захваљујући томе што смо остали читаво то вријеме. Кола су нам већ били узели. Онда су нам игром случајева кола вратили, нашу ладу. Онда смо нашли неку стару приколицу, па смо поњели оно основно, рачунајући да наши немају ништа. Дјеце су отишли са торбићима на леђима, с књигама. Пошто смо били у кћеркином стану, у нашем је све остало. Нисмо из нашег стана ништа могли узети.

Муж: Робу смо носили, ништа друго нисмо поњели. Нешто смо продали, али у бесцјење. Рецимо, телевизор сто марака, соба дјечија 100 марака. Скупили смо кћерки, рачунајући да иде мужу у шведску. Путовали смо с конвојом, али са својим колима. Размјена је била тако да је одређен број Хрвата требао одавде прећи у Мостар, а Срби из Мостара овдје. То је било преко Црвеног крста, уред за размјену избјеглица и ратних заробљеника.

Жена: Међутим, није био довољан број Хрвата за размјену колико је било Срба. Хрвати нису хтјели сви да иду иако је било договорено. Нас је било сто двадесет и нешто, а Хрвата је било негдје око седамдесет. Ми смо стајали дуго, преко два сата. Хтјели су да нас врате поново у Мостар

Муж: Пут од Мостара довдје није био опасан. Ми смо били обезбјеђени. Њива полиција, ХВО-а нас је допратила, као да идемо на излет.

Жена: Само хајте!. То је то!

Муж: То је то чишћење.

Жена: То је све на фин начин, али хајте. Доста сам тога и заборавила о почетку рата у Мостару. Нерадо се и сјећамо.

Муж: Ја сањам често, она зна.

Жена: Јесте, има немиран сан и сада и увијек се враћа на то.

Муж: Када смо одлазили из Мостара било је тужно за нас. Ту смо рођени. Ту смо 60 година провели и радног вијека, пријатеље и свега. Тешко је то било. Али за егзистенцију, за живот, за главу коју треба да сачува човјек, све се то некако компензирано, како би реко. Ми смо вјеровали да се никада нећемо вратити.

Жена: Никад се не бих вратила. Можете мислити, у стану сте своме, не смијете упалити свјетло, немате ништа појести, нико вам не улази. Кад су њега одвели на саслушање, три сата сам ја плакала, нико мени није ушао, врата сам оставила отворена. Нико, а било је комшија. Једино кад се вратио, тројица њих су ушли, Срба који су ту били, и то све са неким страхом

Муж: Нисмо смјели навече свјетла палити, није нам нико смио ући. Вјечито су упадали унутра, носили су из куће шта им се свидило. Ниси смио ништа да кажеш, а гледао си кад ће те само повести и то је било за неиздржати.

Жена: То је била та тортура што је натјерала. Каже, што сте ишли? Кад се ја вратим у оне моменте, у они страх, па ја сам слом живаца добила кад су дошли тројица поново. Више нисам могла издржати

Муж: Овдје је све организовано. Овдје су нас јако фино дочекали. Ово је под патронатом УНХЦР-а и шпањолци су ово држали. Овдје је један хетореген састав и по годинама, и по образовању, и по навикама. Нама није лоше. Најбитније је то да смо опуштени, да психички, душевно нисмо ничим оптерећени, да не страхујемо да ће нам неко упасти. Упознали смо неке људе који су исто из тог дијела, из долине Неретве, око Мостара, из Мостара, тако да нам није толико необично као да смо отишли негдје гдје нема нигдје никога.

Жена: Највише је необично што нам нису дјеца ту. Лани је била прва година кад су унучке дошле из шведске. То је била срећа. А ове године је дошла ћерка и зет. Онда је дошао син са својом породицом. Сви смо били ту, у овој соби.

Муж: Нисмо никога изгубили због рата. То је највредније. Кад неко некога изгуби за њега су сви ратови завршени, све је за њега свршено Ми нисмо и то нас држи.

У нашем стану живе неки други. Ови који имају тамо власт, Хрвати. Хрват је у нашем стану.

Не бих се вратио. Ја сам тешка срца напустио Мостар. Сад би ми било још теже да поново одем у Мостар. Ја сам био после пет година у Мостару. Био сам три дана и на једној обали и на другој. Али нема Мостар душе, нема Мостар оно што је било. Ја ни по коју цијену не бих живио тамо. Једино тај стан у коме смо живили ја и жена, да га некако уновчимо, па да нађем некакав смјештај овдје. Ал да се вратим, да живим тамо, нема теорије.

Ми смо пензионери, живимо онако, од данас до сутра. Нада нам је кад добијемо писмо од дјеце и унучади, кад се чујемо телефоном. Од једнога до другог разговора то нас као држи. Ту имамо неких пријатеља, познаника које смо упознали из долине Неретве, Мостара. Најгоре је то што смо у неизвјесности. Не знамо докле ћемо бити у том избјегличком центру, кад ћемо имати некакав свој смјештај. Е, то је оно најгоре.

Врло је тешко рећи зашто је био рат у Босни и Херцеговини, јер ми не можемо да докучимо са ове позиције. Је ли то наметнути рат са стране, нечији виши интереси неких виших сила. По мени, док је постојала некаква политичка равнотежа у свијету, између Америке и великог Совјетског Савеза са Варшавским уговором, то је некако функционисало. Пошто сада Америка као једна велесила, и Уједињене нације, и Савјет безбједности, и НАТО командују свим, чији је интерес да се разбије Југославија, да се то распадне, да се заваду народи. Не би рекао да је изнутра. Можда је и изнутра било труло, докле, како?!

Жена: Сви смо губитници, сва три народа. Ништа ратом добро није дошло, ни за кога.

Муж: Ми смо раније 45 година живили у благостању. Сви смо скупа живили, па нам ништа није фалило. Ишли смо гдје смо хтјели, радили смо шта смо хтјели. Били смо слободни. Пошто смо ми просвјетни радници, имали смо период лјетног ферија кад нисмо радили и ми би прикупили нешто новаца па смо са дјецом ишли од мјеста до мјеста, без обзира која је република. Могао сам да паркирам кола у било којем граду у Југославији, да легнем на клупу да спавам, да преноћим а да ме нико не дира. А сад не смијем испред куће да изађем па да легнем.

Жена: Сада опет, можемо живјети у миру једни поред других, а заједно, ја мислим, врло тешко.

Муж: Тешко. Послије свега овога што се десило нема повјерења. Увијек постоји црв сумње.

Жена: Једни поред других увијек ћемо живјети и дружити се, силазити, одлазити, али оно што наш народ каже, свака себи. То би најбоље било. Овдје би давно било готово да то ураде, ал ово је мука што нас нешто све силом спајају. То није у реду. Мени нико не смета, ни један народ не мрзим, никоме не би рекла ништа, ни увредљиво, само из овога што смо доживјели, најбоље би било рјешење свака себи, а да се дружимо.

Било је примјера људи, и Муслимана и Хрвата, који су били људи, а врло је тешко у рату човек бити. Било је примјера да су, кријући од својих комшија, настојали бар да ти се јави фино. То је оно фино било.

Муж: Тад сам био наиван, па сам остао у свом родном граду. Сад да се зарати, сада бих, вјероватно, ишао негдје. Нешто би чинио да одем негдје, било гдје. Можда својој дјечи сада која су негдје, кад би ме примили.

Жена: Некад помислимо да нам је жао што нисмо одмах отишли.

Муж: Били смо држављани СФРЈ, оне Југославије, а данас смо држављани, ваљда, ове овдје. Ми смо и прије били Срби, а и сада смо Срби, јер тако ме мати родила. А сад, шта ће ова Босна и Херцеговина као држава, ако буде држављанство, онда ћу бити држављанин њезин. Што се тиче религије, ја сам с тим давно раскрстио. Такав сам посао радио, атеиста сам. Свугдје се сад мало више потенцира религија, без обзира на којој страни. И Муслимани сада више, и Хрвати, и Срби. Тај истиче православље, ови католицизам, ови ислам.

Жена: Свака има право на своју вјеру и треба да је поштује. Ако ја поштујем своју вјеру, онда поштујем и другу.

Муж: Рат је имао утицаја на различите религије. Велики утицај.

Жена: Искористили су вјеру да би народ завадили.

Муж: Потребан је рад, рад и само рад. Без рада нема ништа, јер нама може међународна заједница помоћ, али колико је то, док се мало не опоравимо. Маса интелигенције, маса ствараоца који су школовани овдје, отишло је вани. Отишло је свугдје по свијету, нема ту сада фундамента, нема темеља онога на коме би могло.

Жена: Па и ово што је остало, да има могућност да се запосли, да ради. Било би боље.

Муж: Ако смо ситуирани, ако смо економски добро стали, онда нећемо се ја и жена ни чути баш пуно. Неће долазити до проблема. Тако и у држави.

Жена: живјели смо 50 година и никада више онако нећемо живјети. Било ко да дође на власт, то се више никад поновити неће. Никада не може бити боље сада, него што је било. Не може мени то нико упоредити. То је период гдје смо ми најљепше године провели.

Муж: што се тиче жеља за властиту будућност, то је здравље. Да су нам здрава дјеца и да имамо неки мали кутак свој, гдје можемо до краја живота да преживимо те старачке дане. Овдје, у српској републици, а не би се вратили у Босну. Ми смо сами, али ради се о томе што смо већ овдје навикли после тог рата. И друга ствар што смо се аклиматизирали. Поднебље нам одговара, јер је исто као у Мостару. Доста смо познаника овдје стекли. Мостар, овакав какав је сада, нема душу. Град не чине објекти, зграде, чуда, него град чине људи

Жена: Није то више што је било, а не може се никад ни поновити.

Муж: Исто тако, ја не бих живио ни у Србији. Ја сам као дијете, четири године за вријеме оног рата, био тамо, па нисам могао многе ствари да поднесем. Ето, Србин сам, а не бих живио у Србији. То је други менталитет, они имају друге резоне, они друкчије закључују ствари.

Жена: жеља нам је да не буде рата, да сви људи живе у миру. Да сви људи да живе у добру, да се пазимо, дружимо. Да се ово све смири. Што да желимо некоме зло?! Онда га чинимо и себи.

Муж: Јер, највеће је зло кроз историју било, што су се дијелили људи по вјероисповјести. А сви смо од крви и меса, а толико различити у тим некаквим. То је зло.

Кад би могла да Европа буде као једна заједница, једна држава. Камо среће да је тако, да ја могу у сваки дио Европе доћи. Мислим оно, без некаквих проблема. Јест да дијеле језици, ово и оно, али могу се људи споразумјети. Сви смо ми од кости и меса, сви смо ми људи. То је то, камо среће да може тако да буде.